

А. Степанюк, кандидат юридичних наук (НЮА України)

Зовнішня форма правового регулювання в міжнародному приватному праві

Далі через *opinio juris* формується ставлення до виділених фрагментів реального життя. Воно може або закріпити за даною соціальною практикою нормативно-правовий характер, або, навпаки, визнати цю практику протиправною. Прикладом першого виду може слугувати визнання в сучасному дипломатичному праві міжнародно-правового звичаю, що допускає організацію внутрішньої охорони в дипломатичних представництвах¹. Прикладами другого виду є заборона агресії, військових злочинів, умисного забруднення довкілля та ін.

Будь-які документальні джерела (заяви, протести, резолюції міжнародних організацій та ін.) є насамперед засобом фіксації *opinio juris*. Вони закріплюють волевиявлення суб'єктів міжнародних правовідносин і слугують матеріальними доказами цих волевиявлень. Такого ж висновку дійшов і Р. Каламкарян. Він пише: «Значення односторонніх юридичних актів визнання і протесту в процесі формування норм звичаєвого права визначається, таким чином, більшою мірою доказом наявності суб'єктивного елемента, ніж суто матеріальною якістю прецеденту звичаю»². Тому посилання на документальні джерела, по суті, являють собою апелювання до *opinio juris* суб'єктів міжнародного права, а не до реальної практики.

Якщо взяти до уваги сучасні тенденції в міжнародному звичаєвому нормоутворенні, коли, як вважають деякі вчені, *opinio juris* уже не стільки закріплює практику, скільки активно формує її³, то необхідність вузького тлумачення елементів міжнародно-правових звичаїв стає ще більш очевидною. Позиції суб'єктів міжнародного права, виражені переважно в різних зовнішньополітичних документах, мають потребу в утіленні в реальних суспільних відносинах. У протилежному разі вони залишаться благими намірами, зафіксованими на папері.

На підставі викладеного доходимо висновку про те, що практика і *opinio juris* при розгляді їх як структурних елементів міжнародно-правового звичаю повинні тлумачитися у своєму вузькому значенні: практика — як фактичні дії суб'єктів міжнародного права, що формують міжнародні правовідносини, а *opinio juris* — як переконання цих суб'єктів у юридичній обов'язковості або протиправності передбачуваних або вчинених ними фактичних дій.

Надійшла до редколегії 13. 10. 05

¹ Докладніше про це див.: Демин Ю. Г. Статус дипломатических представительств и их персонала: Учеб. пособ. — М., 1995. — С. 158–160.

² Каламкарян Р. А. Вказ. праця. — С. 125.

³ Див.: Лукашук И. И. Нормы международного права в международной нормативной системе. — С. 219.

Проведення правової реформи, що базується на зміні відповідних парадигм, підходів, принципів у законодавстві, прийняття і вступ у дію нових нормативних актів мають не лише позитивні результати (вдосконалення, оновлення, модернізація правового регулювання суспільних відносин), а й негативні наслідки, які відчувають на собі окремі елементи системи права України. Прикладом цього може бути набрання чинності з 1 січня 2004 р. Цивільного кодексу України, який поліпшив правову регламентацію цивільних відносин, що можна лише вітати, але разом з тим усунув дію Цивільного кодексу України 1963 р., який до цього часу був базовим актом для міжнародного приватного права (далі — МПрП), що тільки деструктивно позначилось на самій можливості правового впливу на відносини, пов'язані більше ніж з одним правопорядком. Натомість жодної альтернативи й дотепер вітчизняний законодавець не запропонував, залишаючи з 2002 р. на розгляді Верховної Ради України проект Закону «Про міжнародне приватне право». Одночасно для України є чинними так звані міжнародні джерела правового регулювання: міжнародні договори і звичаї, що фактично зводять нанівець концепцію дворівневої структури джерел МПрП, яка аксіоматично визнавалась більшістю представників доктрини¹, залишаючи при цьому правове регулювання майже повністю на «міжнародному рівні».

Це спричиняє необхідність комплексного дослідження джерел МПрП з огляду на сучасний стан речей, що склався через недоліки в запровадженні нормативних актів до правової системи України, яка на сьогодні оновлюється і змінюється. Як видається, вивчення систем національної і міжнародної форм регламентації у сфері МПрП допоможе визначитись щодо їх співіснування, взаємного впливу, взаємозв'язку і взаємообумовленості, що на практичному рівні поліпшить упорядкування приватних міжнародних суспільних відносин.

Звичайно, окремі джерела МПрП як за радянських часів, так і тепер були і залишаються об'єктом дослідження представників теорії цієї

¹ Див.: Петерерский И. С. Система международного частного права // Сов. государство и право. — 1946. — № 8–9. — С. 23; Международное частное право: Учеб. пособ. / Под ред. Г. К. Матвеева. — К., 1985. — С. 25.

сфери. Серед них слід особливо відзначити аналіз на дисертаційному рівні міжнародних договорів такими науковцями, як Б. Реутт¹, М.Х.О. Бабаєв², Л. Павлик³, Г. Галущенко⁴. Разом із цим інші джерела МПРП, а саме: внутрішнє законодавство і міжнародні звичаї, розглядались у більшості випадків фрагментарно, а тому й дотепер потребують дослідницьких зусиль щодо вивчення, розгляду і розроблення їх теоретичних аспектів. Що ж стосується проблеми співвідношення різних джерел МПРП, їх взаємодії і співіснування, тобто системного аналізу всього комплексу джерел цієї сфери, такого напрямку у вітчизняній науці МПРП досі намічено не було, хоча важливість і значущість розгляду подібної проблеми (що є метою даної статті) не може викликати сумнівів чи заперечень через актуальність реформи цієї сфери і запровадження узгодженого правового регулювання за допомогою всіх можливих форм.

Для науково-теоретичного розгляду цього феномена необхідно передусім звернутись до розгляду сутності поняття «джерела права». В наукових працях, присвячених цьому питанню, зазвичай відзначається, що першість у введенні цього терміна в правовий обіг належить Тіту Лівію, який висловився щодо XII таблиць як про джерела всього публічного і приватного права. З того часу поняття джерел права було значно трансформовано, і на сьогодні за ним можна розглядати як формальні ознаки документарного вияву правових настанов, так і фактори зумовленості, визначеності, певної санкціонованості, по-перше, матеріальними умовами життя суспільства, а по-друге, метою, потребами, намірами, інтересами законодавця, які виявляють політичну позицію держави щодо правового регулювання.

Наведене зумовлює неоднакову питому вагу окремих видів джерел МПРП в різних країнах на певних етапах розвитку правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних більше ніж з одним правопорядком. Так, кількісна і якісна перевага правової доктрини, звичаїв, судової практики у цій сфері змінюється на збільшення міжнародно-договірної

го регулювання, становлення і розвиток національних кодифікацій, запровадження окремих законодавчих актів з питань МПРП. При цьому сполучення названих зовнішніх форм виразу МПРП в різних країнах залишається своєрідним, пріоритет і значення кожного з них залежать від особливостей кожної конкретної правової системи, законодавчих традицій, правової політики, культури тощо. З цього приводу в правовій теорії зазначається, що для виразу волі в праві використовується не будь-яка, а визначена форма права, саме та, яка в даних конкретних історичних умовах відповідає інтересам держави, змісту права, меті законодавства¹. Тому зовнішня форма є об'єктивно зумовленою економічною і політичною системами, і не є випадковою для держави².

Сучасне значення терміна «джерела права» також дає підстави говорити про певну метафоричність, образність цього терміна, який, тим не менш, міцно увійшов у правовий вжиток. Образність терміна «джерела права» викликала навіть певну критику теоретиків права, які вважають міжнародні договори, звичаї, закони самим правом, а тому підкреслюють, що право не може бути джерелом самого себе³ або що форма не може бути джерелом свого змісту⁴. Натомість більш точним, теоретично і науково виваженим необхідно визнати інший термін, яким користуються для визначення того ж таки феномена «джерел права» — «зовнішня форма права». Дана категорія є вдалою і прийнятною з огляду на те, що вона містить у собі вказівку на форму, що є необхідною якістю права як явища дійсності, виразом його змісту, внутрішньої структури. Відповідно форма права може бути зовнішньою і внутрішньою. І якщо внутрішньою формою права є його окремі норми, то зовнішньою формою слід визнати нормативно-правові акти, якими для МПРП виступають саме закони, міжнародні договори і звичаї. Тому категорія «зовнішня форма права» для характеристики названих актів є більш доцільною. Одночасно термін «джерела права» є настільки ustalеним, загальноновживаним, поширеним, крім того, багатозначним⁵, що намагання витіснити його з правового вжитку зводяться нанівець.

¹ Див.: *Реутт Б. В.* Основные вопросы договоров о правовой помощи, заключенных между социалистическими государствами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1963.

² Див.: *Бабаєв М. Х. О.* Международный договор и нормы международного частного права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1983.

³ Див.: *Павлык Л. З.* Договорные отношения Украины по оказанию правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам (становление и развитие): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1999.

⁴ Див.: *Галущенко Г. В.* Міжнародні договори України про правову допомогу в цивільних справах і внутрішнє законодавство: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001.

¹ Див.: *Шебанов А. Ф.* Форма советского права. – М., 1968. – С. 26–27.

² Див.: *Зивс С. Л.* Источники права. – М., 1981. – С. 17.

³ Див.: *Найко Г. Д.* К вопросу о значении обычных норм в современном международном праве // Проблемы государства и права на современном этапе: Тр. науч. сотр. и асп. – М. – 1972. – Вып. V. – С. 248.

⁴ Див.: *Шебанов А. Ф.* Вопросы теории нормативных актов в советском праве: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1965. – С. 16.

⁵ Див.: *Правоведение: Учебник / Под ред. Г. В. Мальцева.* – М., 2003. – С. 157.

Разом із цим наведений перелік зовнішніх форм права є лише доктринальним. Більше того, він не є загально визнаним, якщо згадати позицію деяких науковців, які не визнають, наприклад, міжнародний договір джерелом МПрП¹. Що ж стосується вітчизняної нормативної системи, то на сьогоднішній день подібного нормативно аналогу переліку джерел МПрП не існує, а тому при правозастосуванні необхідно виходити з фактичного стану речей, відповідно до якого правове регулювання приватних міжнародних відносин повинно здійснюватись внутрішнім законодавством, міжнародними договорами і звичаями. Як відзначається в теорії джерел права, в законах далеко не завжди визначається коло джерел. Знання правової системи про саму себе не завжди виявляється повним. Вказівка на коло джерел нерідко взагалі відсутня в тій чи іншій системі права, і відповідно це коло визначається звичаєм. Система джерел частіше за все встановлюється фактами².

Наведена множинність правових джерел МПрП невідворотно позначається на ролі і значенні кожного з них при правовому регулюванні приватних міжнародних відносин. Очевидно, що повну рівність і однакову юридичну силу, навіть при максимальному впорядкуванні і збалансованості нормативного матеріалу, зазначені джерела об'єктивно мати не можуть. Незважаючи на бажаність та ідеальність подібних постулатів про єдність, чітку взаємодію, впорядкованість³ національних і міжнародних джерел МПрП, при виникненні колізій між ними необхідно мати конкретні орієнтири для потреб визначеності правозастосування. Тому простий перелік зовнішніх форм виразу МПрП в проекті Закону України «Про міжнародне приватне право» без вказівок на ієрархічність і підпорядкованість одних джерел іншим не внесе сталості і певності для вирішення спірних питань суспільних відносин з міжнародними характеристиками.

В теорії джерел права визнається, що саме ієрархічність є принципом їх системи, істотною якістю і найважливішим внутрішньосистемним зв'язком між ними, виразом різності їх юридичної сили, супідрядності, цілісності. Тому кожен з різновидів джерел права має бути розміщений в належному для нього місці⁴, про що можна лише здогадуватись при аналізі нормативного матеріалу з МПрП України, коли внутрішнє зако-

нодавство практично відсутнє, а нормативних правил ієрархічності міжнародних договорів і звичаїв годі шукати.

Незважаючи на це, визначення ієрархічності, системної узгодженості та взаємної підпорядкованості різних джерел МПрП — необхідне і важливе завдання, особливо з огляду на реформу в цій сфері.

Через те, що українське МПрП слід визнавати самостійною цариною вітчизняної правової системи, визначальне значення серед його джерел повинно мати саме внутрішнє законодавство. Це означає, що внутрішнє законодавство мусить бути побудоване з урахуванням особливостей суспільних відносин приватноміжнародного характеру, чинників економічного, культурного, історичного розвитку вітчизняного правопорядку. Тому при заснуванні правового регулювання у цій сфері перш за все необхідно визначитись з різновидом зовнішньої форми, в яку міг би бути втілений нормативний матеріал для регламентації відповідних відносин. Досвід інших країн у сфері МПрП показує декілька напрямків кодифікації внутрішнього законодавства з МПрП: включення до цивільного кодексу окремої глави чи розділу, який присвячується МПрП (Чілі, Уругвай, Португалія), прийняття окремого нормативного акта з питань МПрП, наприклад, закону (Південна Корея, Югославія, Естонія), кодексу (Туніс, Буркіна-Фасо), указу (Угорщина), ордонансу (Мадагаскар).

Можливо, з першого погляду вибір тієї чи іншої зовнішньої форми не є теоретично і практично важливим, але це не так. Очевидно, включення норм МПрП до цивільних кодексів підкреслює їх залежність, несамостійність, підпорядкованість основам, цілям цивільного права, зводить нанівець внутрішню єдність, збалансованість правового регулювання приватних міжнародних відносин, не відображає унікальності методу колізійного регулювання, який не є в основі своїй диспозитивним і вже тому не підпадає під правові настанови цивільного права. Більше того, при такому підході не враховуються міжнародні характеристики приватних відносин, що є предметом саме МПрП, їх зв'язок більше ніж з одним правопорядком. Саме існування, а також запровадження системи принципів МПрП (наприклад, взаємозв'язку правових систем, ввічливості, допуску іноземного права на власну територію) мало придатні для функціонування в межах цивільного права, більшою мірою не збігаються з принципами цивільного права, видаються штучно підпорядкованими цивільним принципам, які лише опосередковано впливають і взаємодіють одні з одними, як з принципами спорідненої, але іншої системи. Особливо не співвідносяться між собою мета цивільного кодексу і закону про МПрП. Якщо в першому випадку метою є матеріальне (безпосереднє) регулювання особистих і майнових відносин, засно-

¹ Див.: *Бабаєв М. Х. О.* Вказ. праця. — С. 2; *Международное частное право: Учебник / Под ред. Г. К. Дмитриевой.* — М., 2000. — С. 92.

² Див.: *Кечекьян С. Ф.* Вказ. праця. — С. 22.

³ Див.: *Шумілов А. С.* Міжнародно-правове співробітництво пострадянських держав (на прикладі країн СНД): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2003. — С. 4.

⁴ Див.: *Зивс С. Л.* Вказ. праця. — С. 34–38.

ваних на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, то метою законодавчого акта з питань МПРП повинно бути визначення правопорядку для регулювання приватних міжнародних відносин¹, тобто, в першу чергу, вирішення проблеми колізії правопорядків у приватній сфері.

Тому видається більш виваженим з точки зору відповідності змісту правового регулювання приватноміжнародних відносин зовнішній формі виразу даної сфери права, заснування відповідного нормативного матеріалу саме у вигляді окремого закону. Подібна позиція отримує важливого значення для взаємоув'язки внутрішнього законодавства в Україні, адже саме у законі є можливим встановити мету, принципи, методи, притаманні МПРП, що відображали б особливості, характерні риси, специфіку щодо встановлення правового регулювання відносин, пов'язаних більше ніж з одним правопорядком, а також запровадження інших нормативних актів як національного, так і міжнародного походження.

У контексті заснування єдиного закону, присвяченого регламентації приватноміжнародних суспільних відносин, особливого значення отримує проблема взаємоув'язки всього внутрішнього законодавства у сфері МПРП України, адже, як відомо, незважаючи на те, що Цивільний кодекс на сьогоднішній день не регламентує ці відносини, і більше того, кодифікацію планується здійснити у формі закону, Сімейний кодекс України, невідомо чому, з яких міркувань і навіщо, містить Розділ VI, норми якого стосуються вирішення колізій сімейного права з міжнародною природою, у той час як тотожні норми є органічною частиною проекту Закону України «Про міжнародне приватне право». Подібна нелогічність, дисгармонійність, непродуманість джерел національного законодавства (на яку вже зверталась увага в літературі²) може породити внутрішні суперечності нормативних актів як ще одну невиправдано створену проблему для правозастосування. Тому українському законодавцеві слід обов'язково визначитись з формою внутрішніх нормативних актів для регламентації приватноміжнародних відносин і привести у відповідність чинні і проєктовані норми у даній сфері позиції МПРП, котра не потребує окремого, допоміжного регулювання з боку Сімейного, Цивільного чи інших кодексів, які є основою для інших сфер права.

¹ Див.: Степанюк А. А. Мета законодавства у сфері міжнародного приватного права // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х., 2004. – Вип. 70. – С. 110.

² Див.: Степанюк А. А. Реформа законодавства у сфері міжнародного приватного права // Підприємство, господарство і право – 2004. – № 11. – С. 10.

Крім того, якщо виходити із самостійності МПРП як царини внутрішнього права, а не частини міжнародного публічного права, цивільного права, полісистемного комплексу чи комплексної галузі права, основоположний документ МПРП повинен також встановлювати роль, значення, місце, юридичну силу в системі джерел інших нормативно-правових актів (міжнародних договорів і звичаїв) між собою, а також з внутрішнім законодавством.

Наступним джерелом МПРП слід визнати міжнародні договори на тій підставі, що вони не тільки зобов'язують держави-учасниці, але можуть бути інструментом упорядкування відносин приватних осіб, навіть якщо для цього необхідні ратифікація, відсилання тощо. Тут слід підтримати позицію тих науковців, які зазначають незмінність міжнародної природи таких договорів при включенні їх у правову систему тими чи іншими шляхами трансформації, адже навіть якщо вони стають «частиною національної системи права», їх походження залишається міжнародним, а безпосереднє регулювання відносин приватноміжнародного характеру може бути здійснене за допомогою посилення на такі акти. Безумовно, в даному контексті йдеться про «самовиконувані» міжнародні договори, які не потребують деталізації своїх норм у внутрішньому законодавстві і спеціально призначені для регулювання певних приватноміжнародних відносин.

На сьогодні, напевне, найбільшу кількість міжнародних договорів, що повинні вирішувати у тому числі колізії у сфері МПРП, становлять двосторонні договори про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах. За участі України їх є близько 30. І хоча більшість з них дісталася нам «у спадок» від СРСР, слід зазначити, що вони й досі інколи укладаються з деякими державами.

Як видається, для розуміння їх ролі і значення у правовій системі слід згадати причини, що свого часу вплинули на виникнення і поширення зазначених міжнародних актів. Не слід забувати, що за радянських часів актуальною у зовнішній і внутрішній політиці СРСР була тема протистояння двох ворожих один одному таборів: соціалістичного і капіталістичного. І хоча через існування «залізної завіси» відносини радянських громадян з іноземцями, особливо з капіталістичних країн, були обмеженими і нечисленними, їх повного анулювання уникнути не вдалось. Разом із цим у внутрішньому праві, ідеології, законодавстві проголошувалась пріоритет демократичних цінностей, рівне ставлення до будь-яких систем власності, громадян капіталістичних країн тощо. Все це вимагало законодавчого встановлення норм, однаково спрямованих на регулювання відносин приватноміжнародного характеру, пов'язаних із правом со-

ціалістичних і капіталістичних країн. У літературі радянських часів єдність правового регулювання цих відносин щодо держав, юридичних осіб і громадян усіх без винятку країн називалась навіть принципом радянського права. Реальна ж мета правового регулювання суспільних відносин приватноміжнародного характеру, пов'язаних із соціалістичними країнами, була іншою, ніж з капіталістичними. Тому для її досягнення використовувався зручний і надійний інструмент двосторонніх договорів про правову допомогу, який дозволяв встановлювати спеціальне регулювання для суб'єктів країн соціалістичного табору¹.

З цього приводу радянська доктрина характерно відзначала, що двосторонні договори між країнами соціалізму сприяють зміцненню систем співробітництва, взаємній допомозі соціалістичної співдружності², що базуються на спільній ідеології, пролетарському інтернаціоналізмі, єдності мети комуністичного будівництва, спільній боротьбі по захисту національної незалежності і революційних завоювань, захисту загального миру і безпеки народів³, і відіграють важливу роль у справі забезпечення безпеки соціалістичних країн в їх успішному просуванні шляхом соціалізму і комунізму⁴. Крім того, варто відмітити, що для договірної практики так званих капіталістичних країн ці форми міжнародного співробітництва характерними не були. І якщо на сьогодні наведені постулати теорії радянського права незворотно пішли у небуття, постає слушне питання: чи потрібні названі двосторонні договори як засіб вирішення колізій у МПРП тепер?

Одночасно необхідно відзначити, що норми двосторонніх договорів про правову допомогу, які стосуються МПРП, становлять їх незначну частину. В цих документах регламентуються, зокрема, правовий захист і допомога, компетенція органів юстиції, питання міжнародного цивільного процесу, кримінального права та ін. Тому включення норм МПРП до таких договорів слід вважати результатом недосконалості юридичної техніки, коли для вирішення колізій у даній сфері не було змоги розробити й укласти окремий міжнародний акт.

Самі ж колізійні положення двосторонніх договорів про правову допомогу є явно застарілими, не відповідають новітнім тенденціям розвитку законодавства, науки, потребам практики тощо, але, незважа-

ючи на їх недосконалість, відповідно до норм Закону України «про міжнародні договори України», вони мають пріоритет перед внутрішнім законодавством. (Подібну ситуацію відзначають і російські теоретики стосовно свого МПРП¹). Очевидно, що правовий нонсенс превалювання застарілих норм необхідно якнайшвидше долати. Зауваження викликає і структура таких двосторонніх договорів, що також «є застарілою і потребує удосконалення»².

Навіть якщо сприйняти позитивний момент, який відзначають прихильники договорів про правову допомогу щодо уніфікації правового регулювання договірних країн, то не слід забувати, що ці договори укладались і укладаються якраз із тими країнами, з якими на приватному рівні контакти громадян України не є аж надто поширеними. Крім того, єдність у правовому регулюванні може бути досягнута більш ефективним способом — участю у багатосторонніх міжнародних договорах.

Отже, виникає питання: навіщо нам потрібні такі «дефектні» форми правового регулювання? Як видається, двосторонні договори про правову допомогу вже відіграли ту історико-правову роль, яку повинні були відіграти за радянських часів, а тому щонайбільше чим вони можуть бути в умовах сьогодення, — це основою для детального і сучасного розроблення норм МПРП для переходу до укладення універсальних міжнародних договорів³. Тому, якщо права політика держави у сфері МПРП стане виваженою, продуманою і послідовною, слід прогнозувати зменшення випадків укладання двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу як інструмента подолання колізій приватноміжнародного походження, денонсації укладених і переходу до багатосторонніх форм співпраці шляхом участі в універсальних міжнародних договорах з великою кількістю країн-учасниць. Тим більше, що передумови для цього складаються позитивні: Україна з 2003 р. є членом Газької конференції з МПРП, що поглиблюватиме правову співпрацю нашої держави з іншими учасниками цієї організації. А тому слід прогнозувати, що через 10–20 років феномен двосторонніх договорів про правову допомогу як інструмент правового регулювання у МПРП стане фактом давно минулих днів, аналогічно позиції, яку займає зараз, наприклад, колгоспне право в сучасній системі права, згадки про яке можна зустріти хіба що в застарілих нормативних збірниках, чи на вицвілих сторінках юридичної преси радянських часів.

¹ Див.: *Богуславский М. М.* Правовое регулирование международных хозяйственных отношений. – М., 1970. – С. 46–47.

² Див.: *Лукашук И. И.* Международно-правовое регулирование международных отношений. – М., 1975. – С. 132.

³ Див.: *Реутт Б. В.* Вказ. праця. – С. 3.

⁴ Див.: *Фогелс А. Г.* Договоры о взаимной помощи в современном международном праве (в практике советского государства). – Л., 1967. – С. 3.

¹ Див.: *Толстых В. Л.* Международное частное право: коллизийное регулирование. – СПб., 2004. – С. 90.

² *Галущенко Г. В.* Вказ. праця – С. 3.

³ Див.: *Реутт Б. В.* Вказ. праця. – С. 3.

І, нарешті, третім джерелом МПрП слід назвати міжнародні звичаї. Вони визнаються найстарішою формою правового регулювання, однак випадки потреби в них не є численними. Міжнародний звичай залишається пріоритетним джерелом правової регламентації в окремих сферах суспільних відносин: перевезення, поставка, розрахунки тощо. Однак можливість його застосування обмежується необхідністю згоди на це з боку держави шляхом прямого санкціонування або відсилання, в чому виражається ставлення держави до допуску міжнародних звичаїв у процесі правового регулювання приватних міжнародних суспільних відносин.

На додаток не визначеною в доктрині і законодавстві залишається юридична сила звичаїв щодо міжнародних договорів. Так, одні вчені вважають, що міжнародні договори мають пріоритет перед звичаями¹, інші — що вони мають однакову юридичну силу², а законодавство України у сфері МПрП (як чинне, так і проєктоване) з цього приводу мовчить. Як видається, нормативне узгодження ієрархічного місця джерел МПрП, а відтак, і визначення їх юридичної сили є важливою передумовою збалансованого правового регулювання, уникнення суперечностей між ними, гармонізації правозастосування і адекватного розв'язання колізій між правопорядками у приватній сфері, а також можливості безпосереднього вирішення справи по суті.

Разом із цим проблема узгодження форм правового регулювання, а також дослідження сутності окремих джерел права — перспективний напрямок науки МПрП, слідування якому здатне призвести до ще більш обґрунтованих, теоретично і практично важливих висновків.

Надійшла до редколегії 14.04.05

¹ Див.: *Лужин П. И.* Источники международного права. – М., 1960. – С. 103

² Див.: *Миросов Н. В.* Международное право: нормы и их юридическая сила. – М., 1980. – С. 99.

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

В. Коновалова, академік АПрН України

Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій

Методика розслідування злочинів як концепція наукових положень про планування і розслідування окремих видів злочинів нині досягла досить високого рівня розвитку за рахунок таких інтегральних положень, як криміналістична характеристика і ситуаційна залежність планування й організації окремих видів злочинів¹.

Інтеграція наукових знань у методиці розслідування злочинів, як і в інших галузях науки, створила необхідний потенціал для розвитку її теорії і разом з тим передумов для диференціації окремих положень, що потребують подальшого поглибленого дослідження. Отже, нагромадження теоретичних положень привело до необхідності їх адаптування в окремі напрямки методики, розвиток яких став необхідним для практичної діяльності слідчих органів. Такими окремими напрямками в методиці розслідування деяких видів злочинів стали: методика розслідування розкрадань, включаючи комплекс її різновидів, зумовлений видом і способами вчинення злочинів; методика розслідування вбивств, що містить деякі окремі так звані мікрометодики (малі методики), такі, як розслідування вбивств із розчленуванням трупа, вбивств без трупа, вбивств за замовленням, вбивств, учинюваних організованими злочинними групами², та ін. До таких же комплексних методик належать методика розслідування злочинів у сфері економіки³, методика розслідування екологічних злочинів⁴, методика розслідування легалізації грошових коштів, одержаних злочинним шляхом⁵, та ін. Останнім часом

¹ Див.: *Белкин Р. С.* Курс криминалистики. – М., 1997. – Т. 3. – С. 299.

² Див.: *Коновалова В. Е.* Убийство: искусство расследования. – Х., 2001.

³ Див.: *Матусовский Г. А.* Экономические преступления. Криминалистический анализ. – Х., 1999.

⁴ Див.: *Экологические преступления. Квалификация и методика расследования.* /Под общ. ред. профессоров В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. – Х., 1994.

⁵ Див.: *Журавель В.* Предикатный фактор у структурі елементів криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. // Вісник Академії правових наук України. – 2005 – № 1(40).